újabb és újabb határtudományok jönnek létre. Erre klasszikus példa a biokémia vagy a biofizika. A kialakuló határtudományok sokszor olyan távoli területeket kapcsolnak össze, melyek között korábban nem tételeztek fel szorosabb összefüggést. Példaként említhetjük a kvantumgenerátorok megalkotását. Itt a kvantumelmélet találkozott az elektronikával. (A kvantumelektronika kiváló művelőit, két szovjet és egy amerikai tudóst a legutóbbi fizikai Nobeldíjjal jutalmazták.)

A legjelentősebb minőségi többlet, amellyel a Természettudományi Lexikon az ismert szaklexikonoknál többet nyújt, abban jelentkezik, hogy egészében hozzásegíti olvasóit a komplex természettudományos világkép, a tudományos világnézet kialakításához.

Az első kötet kiválóan megfelel feladatainak. Megalkotói (hetvenegy szerzője van) mindannyian szakterületük legkiválóbbjai közül valók. A szerkesztő bizottság (Bálint Andor, Erdey-Grúz Tibor — főszerkesztő —, Marx György, Rényi Alfréd, Sárkány Sándor és Szádeczky-Kardoss Elemér) nem csupán az anyag összegyűjtését, hanem a helyes arányok megállapítását és a különböző tudományok tárgyalási módjának összehangolását is irányította.

Ezt a munkát sokkal könnyebb lelkesen dicsérni, mint kritikai megjegyzéseket fűzni hozzá. Érdekesek és hasznosak a tudománytörténeti vonatkozások. Nem hiba, hogy helyenként viszonylag nagy helyet kapott a történeti ismertetés. Hiba azonban, hogy teljesen hiányzik néhány olyan esetben, ahol pedig szintén nagyon tanulságos lett volna, mint például az anatómiánál. Hasonló a helyzet az irodalmi útmutatással. A címszavak egy részénél közölt hivatkozás megkönnyíti a kérdés további, részletesebb tanulmányozását. Helyes lenne még több helyen irodalmi útmutatással szolgálni. A lexikon meglehetősen szűkszavúan tárgyalja ma élő természettudósaink munkásságát. Ennek értékelése nem is lenne feladata, meg kellett volna azonban említeni pl. Bruckner Győzőnél *Szerves kémiáját*, vagy a nemrég elhunyt Buzágh Aladárnál *Kolloidikáját*. Mindkét munka tankönyvként és kézikönyvként is elterjedt mű nálunk. Hibaként nem lehet felróni a hiányt, de a hatodik kötet végére ígért kiegészítésben feltétlenül szólni kell majd Bauer Ervinről, a kiváló magyar orvosbiológusról, az elméleti biológia és a biofizika egyik úttörőjéről. Munkásságával sokáig nem foglalkoztak. Részletes feltárása és értékelése csak a legutolsó években kezdődött meg. Elég itt utalni Tokin szovjet tudósnak a Magyar Tudományos Akadémián 1963-ban elhangzott előadására, vagy ugyancsak Bauer tudományos munkásságával foglalkozó könyvére.

A lexikon első kötete az A, B és C kezdőbetűs címszavakat tartalmazza. Érdeklődéssel és szeretettel várjuk a következő köteteket.

HARGITTAI ISTVÁN

FILM KISLEXIKON

Az új filmlexikon megjelenésének kettős jelentősége van. Egyrészt örvendetes, hogy témakörében egyre bővülő lexikonirodalmunk alapvető filmmunkát jelentetett meg, amely mind a film iránt érdeklődő nagyközönség, mind a filmbarátok, mind a filmszakemberek számára egyaránt hasznos. A lexikon előszava is „a mozilátogatók és a szakemberek igényeinek kielégítésére törekvő" műnek minősíti a *Film Kislexikon*-t. Másrészt abból a szempontból is fontos ez a lexikon, hogy filmtárgyú könyvkiadásunk fellendülő-megújuló szakaszának egyik nyitó kötete. Nem sokkal a lexikon előtt jelent meg Bíró Yvette *A film formanyelve* című könyve, s a kettő együttesen a tudatosan érdeklődő néző filmművészetbe való bevezetését segítheti elő. S e két munka után látott napvilágot Nemeskürty István *A Meseautó utasai* című könyve, a magyar filmtörténet második része. Ezek a könyvek már jelzik, hogy a sajtóban oly sokak által kifogásolt és méltán kifogásolt időszakos jellegű filmtárgyú könyvkiadás kezd élénkülni és rendszeresebbé válni.

A lexikon célkitűzése az, hogy „mozilátogatók és a szakemberek" egyaránt haszonnal forgathassák. A bevezetőben olvashatjuk: „Célunk nem tudományos jellegű, hanem népszerű, de a lehetőségekhez képest fontos adatokat közlő, a filmművészet fejlődéséről, jelentős egyéniségeiről, legáltalánosabb esztétikai fogalmairól és technikai problémáiról tájékoztatást nyújtó kézikönyv összeállítása volt." Ezért vizsgáljuk alább azt, hogy a mozilátogatók részére mit is nyújt a *Film Kislexikon*, majd pedig, hogy milyen haszonnal forgathatják a szakemberek.

A nagyközönség elsősorban kedvenc színészeiről óhajt olvasni. A színészek többségét nemcsak szócikkek, hanem fényképek és különböző filmekből vett

jelenetek is bemutatják. A színészekről szóló egy-egy szócikk előnye, hogy nemcsak filmjeiket sorolja fel, hanem röviden pályafutásukat is ismerteti, sőt szerepeik közül kiemel egyeseket, és minősíteni próbál e szerepek között.

A színészek mellett egyes országok filmművészetéről is olvashatunk terjedelmes cikkeket, amelyek azok filmművészetét és filmgyártását a kezdetektől kísérik figyelemmel. Szintén nagy előnyük, hogy nemcsak filmcímeket sorolnak fel, hanem az említett filmek közül többeket jellemeznek is egy-egy mondattal. Jóllehet akad a filmek minősítése között vitatható is, például *A gyerekek figyelnek bennünket* címűről a következőket olvashatjuk az olasz filmművészet címszó alatt: „Apró hőse szemszögéből mutatja be egy szerelmi háromszög-témában a fasizmus morális válságát." De a vitatható, téves, vagy a filmek félreértéséből eredő magyarázat elenyészően kevés a találó és frappáns értékelésekhez képest, mint amilyen például a szovjet filmművészetről szóló szócikkben olvasható: „Az *Arzenál* (1929) cselekménye Kijev forradalmi hagyományairól híres gyárában játszódik, és tragikus befejezése ellenére főhősének sorsából — akit nem fog a golyó — ismét a népi legenda naiv hite sugárzik." Az érdeklődőbb filmnézők számára különösen nagyjelentőségűek a lexikonnak azon részei, amelyek a különböző filmirányzatok és -iskolák jellemzését tartalmazzák: *cinéma vérité, neorealizmus, newyorki iskola, kamarajátékfilm* stb. Ezek esztétikai alapvetésűek és szélesebb kitekintést biztosítanak egy-egy ország filmművészetének megismeréséhez. Hiszen különböző iskolák, irányzatok, stílusok jellemzik a nemzeti filmgyártásokat és filmművészeteket. Ugyanakkor sokszor ezek az irányzatok nem maradtak meg és nem maradnak meg egy ország határain belül, hanem mind szélesebb körben terjednek el. Ennek egyik legjellemzőbb példája a cinéma vérité: „a 60-as években Franciaországban kibontakozó filmművészeti irányzat, mely a fejlett technikát használó, régi és tapasztalt amerikai filmhíradó-rendezők és operatőrök eljárásait utánozva az objektív valóság pillanatait, lehetőleg egyéni véleményük kikapcsolásával, ellesett módon (→ *ellesetség*) igyekszik rögzíteni." Sajnos azonban, az erről szóló szócikk az egyik legfontosabb tényezőt nem írja le ezzel az irányzattal kapcsolatban, mégpedig azt, hogy tulajdonképpen módszerrel van dolgunk. Módszer jellegéből fakad, hogy *Az iszákosok utcája* című Rogosin-film pl. egyúttal a new-yorki iskolának is egyik alapvető alkotása. S a módszer jellegből fakad az is, hogy cinéma vérité-betétek játékfilmben is szerepelnek, lásd az *Álmodozások kora* bírósági jeleneteit, ahol a különböző panaszosokat látjuk, miközben a film bíró hősnője beszél róluk és problémáikról. Arról nem is beszélve, hogy *Az utolsó ítélet* című Vittorio de Sica-film említése a cinéma vérité szócikkben téves. Az ilyen tévedés csak azt „segíti elő", hogy az a néző, aki látta a filmet és érdeklődik a filmművészet iránt, megzavarodik, s tanácstalanul áll bizonyos elméleti és esztétikai kategóriák előtt. A filmirányzatok kérdéséhez tartozik napjaink filmjének sokat emlegetett irányzata, a *szerzői film*, amely — sajnos — nem szerepel a lexikon szócikkei között. Pedig Antonioninál és Makk Károlynál említés történik erről a fogalomról.

A nagyközönség érdeklődésére számot tartó szócikkek közül nem egyet kirívó pontatlanság vagy hiány jellemez. A Vittorio Gassmanról szólóban pl. azt olvashatjuk, hogy az 1964-es cannes-i fesztiválon „a legjobb színészi alakításért járó díjat nyerte". Köztudomású, hogy ezt a díjat az a Saro Urzi kapta, Páger Antallal megosztva, aki nem is szerepel a lexikonban. Arról nem is beszélve, hogy ez a díj a legjobb férfialakítás díja volt s nem a legjobb színészié. De nem szerepel Gassman egyik nagy sikerű filmje, *A matador* sem. Ugyancsak nem említi a lexikon Jean Sorel szerepei között a *Csodálatos vagy Júlia* fiatal fiúját sem. E kifogások a nagyközönség szempontjából nem döntő fontosságú hibák, s a lexikon újszerűségén, friss adatain, használhatóságán egészében véve nem változtatnak.

Ahhoz azonban már kétség fér, hogy a szakembereket mennyire elégítheti ki a lexikon anyaga. Itt nem arra gondolunk elsősorban, hogy kik miért maradtak ki és miért szerepelnek, hanem arra, hogy szakemberek előtt semmiképpen sem magyarázhatók a lexikon pontatlanságai, tévedései.

Ezek egyik része technikai jellegű, hiszen a címszavakban helyesen szereplő színművészek nevei a képaláírásoknál sajtóhibás formában szerepelnek, vagy egyszerűen más a név és a képen szereplő személy. Szmoktunovszkij keresztneve a 378. oldalon Igorként szerepel Innokentyij helyett. Az *Úri muri* egyik jelenetének képaláírásaként Horváth Jenő olvasható Horkai János helyett, Romhányi Rudolf Deák Sándor helyett. (489. l.) Ugyanitt a *Különös házasság* egyik képének színészei szerepelnek, a másik képen látható más nő (Örkényi Éva) nincs külön megnevezve. Apáthy Imre kereszt-

neve István lett a 491. lapon. Ugo Tognazziból Walter Giller (590. l.), Koncz Gáborból Kovács Gábor (659. l.), Gina Roveréből Sandra Milo (665. l.) lett stb. Ugyancsak szerkesztésbeli hiba, hogy az adatok nincsenek egységesítve. A cinemascope eljárásról az olvasható a 27. oldalon, hogy Chrétien 1925-ben szabadalmaztatta optikáját, a 135. oldalon már 1927-ben. A *Valahol Európában* az 572. oldalon 1946-os évszámmal szerepel, másutt 1947-essel. A *Varieté* című Dupont film a 260. oldalon 1926-os évszámú, máshol 1925-ös. (Az utóbbi dátumok a helyesek.) Ugyancsak szerkesztési hibaként kell elkönyvelni azt is, hogy van olyan film, a *Preludió akció*, amelynek a címe nincs lefordítva (lásd a 487. oldalon: *Operation Preludio*).

Ezek a hibák könnyen elkerülhetők lettek volna, de sajnos vannak olyan tévedések, amelyek semmivel sem menthetők. Fellininél 1955-ös évszámmal *Csalók* című filmről történik említés, amikor ilyen filmje nincs is. Ugyanakkor *Il bidone (A kanna)* című alkotása kimaradt a felsorolásból.

Az Eisenstein (és nem Eizenstein, mert a neves rendező egyik önéletrajzi írásában maga írta az előbbi latinbetűs írásmóddal a nevét) címszóban azt olvashatjuk, hogy 1929 október és 1930 május közötti időszakban Franciaországban tartózkodott Tissze és Alekszandrov társaságában, holott csak 1929 november végétől, mert előbb Németországban voltak. Ugyanígy nem 1933-ban tért vissza Moszkvába, hanem 1932. május 9-én. *Perekopi csata* című filmterve sem volt, hanem *Frunze (Perekop)* címmel tervezett filmje. Ugyanígy nem *Fergana csatorna* volt rövidfilmjének címe, hanem *Fergani csatorna*. Írásai sem *Filmművészeti írások* címen jelentek meg 1963-ban, hanem *A filmrendezés művészete* címmel.

Végül egy általános megjegyzésünk lenne a művek datálásával kapcsolatban. A lexikonokban általában az a gyakorlat, hogy a megjelenés (bemutatás) évszámát tüntetik fel, ha csak nem telnek el hosszú évek a két időpont között. A lexikon anyagát más filmtörténeti művekkel összehasonlítva, így nem lettek volna ilyen nagy eltérések.

Ezeket a kifogásokat nem azért említettük, hogy a lexikonok megjelenésekor szokásos hibaleltárt elkészítsük, hanem azért, mert ezek a hibák, hiányosságok okozzák, hogy nem nemzetközi színvonalú filmmunka látott napvilágot. Mégis, kifogásaink ellenére, jelentős könyvvel van dolgunk, hiszen a filmtörténetnek és filmelméletnek legfontosabb tudnivalóit kézhez kapja az olvasó. A fent említett képaláírási sajtóhibák nem rontanak semmit új filmlexikonunk impozáns és megnyerő külsején, s így csak azt tanácsolhatjuk, minden film iránt érdeklődő nézőnek és olvasónak, hogy okvetlenül vegye tervbe a könyv megvásárlását, mert a lexikon lapozgatása, olvasása hosszú időre szóló élményt nyújt. *(Akadémiai Kiadó, 1964.)*

KELEMEN TIBOR

FILOZÓFIAI KISLEXIKON

Egy évtizeddel ezelőtt jelent meg utoljára hasonló, a marxista filozófiát enciklopédikusan feldolgozó munka. Az összevetés annál is inkább indokolt, mert a két mű szerkesztői ugyanazok. Ezért szinte szükségszerűen áll kérdéseink élére: mennyiben, milyen területeken, milyen irányban fejlődött az elmúlt tíz év alatt a marxista filozófia, illetve mennyire tükrözi ezt a fejlődést a múlt esztendő utolsó napján megjelent *Filozófiai Kislexikon?*

A magyar kiadás a szovjet *Filoszofszkij Szlovár* (1963) alapján készült. Jól tesszük, ha nem egyszerűen fordításról beszélünk, mert a lexikon egyik sajátossága a magyar szerkesztés színvonalas, igényes munkája. Örömmel üdvözöljük a magvas, magyar vonatkozású filozófiatörténeti cikkeket; így, a magyar szerkesztés alkotó munkájával kiegészítve a lexikon inkább jelenti a nemzetközi tudományos kooperáció termékét, mint a régebbi, a szovjet kiadáshoz semmit hozzá nem tevő fordítások. Nem érthető ugyanakkor az orosz, illetve szovjetnemzetiségi filozófiatörténeti cikkek — egyébként helyes — csökkentésével kapcsolatos aránytalanság. A túlnyomórészt szovjet érdeklődésre igényt tartó cikkek számát a magyar szerkesztés leszállította, de ezzel párhuzamosan nem csökkent a különböző polgári irányzatok képviselőiről szóló írások száma. Növekedett a XX. sz.-i irracionalistákkal, pozitivistákkal, sőt az emigráns orosz filozófusokkal is. Ez az eltolódás az orosz-szovjet filozófiatörténet két polárisan szétváló irányzata tükrözésében könnyen „optikai csalódást" okozhat a kérdésben nem elég tájékozott olvasónak.

Feltétlenül érdemes szót ejteni a lexikon sokrétűségéről. Úgy érezzük, hogy a címnek megfelelő filozófiaközpontúság